

Tibor Živković, *De Conversione Croatorum et Serborum – A Lost Source*,
Beograd: Istorijski institut, 255.

Posljednja knjiga prerano preminulog bizantologa Tibora Živkovića posvećena je analizi najznačajnijeg izvora za rano-srednjovjekovnu prošlost južnoslavenskih naroda – *De administrando imperio* cara Konstantina VII Porfirogeneta. Time se Živković uvrstio u niz eminentnih svjetskih (G. G. Litvarin, A. Novoselcev, A. Toynbee, J. F. Haldon, A. Vogt, K. Belke i dr.) i balkanskih stručnjaka (G. Ostrogorski, S. Ćirković, B. Ferjančić, Lj. Maksimović, F. Barišić, I. Goldstein i dr.) koji su svoja istraživanja usmjerili ka proučavanju slavnog djela bizantskog cara-pisca.

Živković je 20 godina istraživačkog rada posvetio proučavanju tzv. Slavenskih poglavlja *De administrando imperio* (DAI), a naročit akcent posvetio je izvorima na kojima su ona nastala. Prve rezultate do kojih je došao predstavio je svjetskoj javnosti 2010. godine u članku "Sources de Constantin VII Porphyrogénète Concernant le Passé le Plus Ancien des Serbes et des Croates" (*Byzantina Symmeikta* 20, Athens 2010, 11-37), no, tada još nije bio spreman da sa sigurnošću iznese tvrdnju o autoru i nazivu djela koje je poslužilo kao predložak za nastanak rečenih dijelova DAI. Naime, klasična metoda analize izvora, po kojoj se najprije utvrđuje identitet autora, zatim hronološka i lokacijska identifikacija spisa, pa tek zatim potraga za njegovim izvorima, kod Živkovića je potpuno obrnuta i on najprije kreće u potragu za izvori-

ma, težeći da tim pristupom izbjegne zamke subjektivnosti u koje su upadali raniji istraživači Konstantinovog djela. Kako je u Predgovoru (9-11) istaknuto, bizantski car ponajprije je bio "čovjek od arhiva" a ne od usmene tradicije, te se zbog toga vrijedi dati u potragu za djelima koja su mu poslužila kao izvori.

Prvo poglavlje "Introductory Note – The Workshop of Constantine Porphyrogenitus" (19-42), pobliže predstavlja osam dijelova DAI, danas u nauci poznatih kao "Slavenska poglavlja", tj. poglavlja 29 - 36. Iako je mnogo puta ponovljeno, a i sam autor to nekoliko puta ističe, vrijedi i na ovom mjestu naglasiti da bez ovih poglavlja naše znanje o najranijoj historiji doseljavanja slavenskih plemena na Balkansko poluostrvo, njihovom razmještanju i pokrštaivanju, jednostavno ne bi postojalo. Živković se sa velikim respektom osvrće na stariju historiografiju, međutim također ističe da zbog pogrešne metodologije, njeni dometi nisu bili veliki i da je niz važnih pitanja ostao bez odgovora. Kao ključni prvi korak nove metodologije proučavanja DAI, autor ističe identifikovanje njegovih izvora, metod koji je prvi predložio slavni irski historičar i bizantolog John Bagnell Bury, još 1906. godine. Drugi korak Živkovićeve metodologije bio bi zaključivanje kada, zašto i kako je taj izvor nastao. Tek nakon što bi ti procesi bili obavljani, mogli bi se donositi zaključci o vrijednosti i vjerodostojnosti

DAI kao historijskog izvora. Također je istaknuto da je kompletan *De administrando imperio* djelo jednog autora – Konstantina Porphyrogeneta, te da se mora obratiti pažnja i na sheme rada i metodu koju je koristio sam bizantski car. Tako npr. nedovršeni karakter *DAI*, omogućava da prepoznamo cjelokupne dijelove drugih tekstova koji su uvršteni u spis i pripremljeni za dalju (srećom nikada dovršenu) elaboraciju. Takvi "citati" su odvojeni od glavnog teksta riječima – *isteon oti, oti* -. Ovom analizom dolazi se do zaključka, da je svega 14 poglavlja, ili 30% *DAI* dovršeno, a da je ostatak u najboljem slučaju druga, nedovršena verzija onog što je trebalo biti konačni tekst poduke carevom sinu Romanu. Veoma zanimljiva dalja analiza Konstantinove "historijske radionice" predočava nam vrijedan uvid u svu kompleksnost i studioznost pristupa bizantskog cara.

"The Story of the Croats" (43-89) drugo je poglavlje knjige koje se bavi dijelovima *DAI* posvećenim Hrvatima. Svih osam pasusa Konstantinova teksta posvećenih ovom slavenskom plemenu počinju sa – *oti*, što, kako smo vidjeli, znači da sam car nije još smatrao da je taj dio spisa završen. Živković ističe da je glavna Konstantinova težnja u pisanju ovog dijela teksta, baziranog na nekoliko starijih izvora, bila da odgovori na četiri pitanja: porijeklo Hrvata koji žive u Dalmaciji, ko su bili Bijeli Hrvati koji nisu bili kršteni, geografska pozicija Bijelih Hrvata i njihovi susjedi, nekršteni Srbi. Veliku hronološku sličnost oko dešavanja vezanih za ratovanje Bizanta s Avarima i naseljavanje Slavena, koju *DAI* ima sa još jednim suvremenim spisom – *De Conversione Bagoairorum et Carantanorum*, Živković obrazlaže logikom da je Konstantin za sve pisanje o Hrvatima upotrebljavao spis slične strukture i provenijencije. U pogledu

naziva plemena Hrvata, Konstantin se poslužio metodom kao i za druga slavenska plemena – primijenio je slavensku etimologiju (za razliku od naziva gradova ili drugih zajednica gdje uvijek upotrebljava njihov latinski ili grčki naziv) te naglašava da riječ Hrvati u slavenskom jeziku znači "oni koji posjeduju mnogo zemlje". Živković pojašnjava da sva dosadašnja historijsko-lingvistička istraživanja imena plemena Hrvata (uostalom, kao i Srba) nisu rezultirala konačnim razrješenjem značenja njihovog imena, što je dokaz neslavenskog porijekla tih naziva. Konstataciju cara-pisca o značenju tih plemenskih imena, autor obrazlaže jednostavnim preuzimanjem iz drugog izvora. To je pojačano analizom teksta u kojem se govori da su Avari prije Slavena živjeli u Dalmaciji, što može biti preuzeto jedino iz nekog nebizantskog izvora, budući se niti u jednom spisu iz Istočnog carstva ne spominje takvo stanje. Ovaj redosljed događaja – dolazak Avara iz Panonije, pa nakon njih Slavena - Hrvata i konačno Slavena – Srba, može se naći u drugom suvremenom izvoru, već spomenutom *De conversione Bagoairorum et Carantanorum*. Živković je u poglavlju o Hrvatima naglasio još mnogo zanimljivih činjenica koje izazivaju dosta kontroverzi u današnjim historiografskim interpretacijama *DAI*. Nabrojimo samo neke: uloga cara Iraklija u procesu doseljavanja i pokrštavanja Hrvata, pitanje arhonta Porge i drugih predvodnika hrvatskih plemena, dešavanja oko gradova Salone i Spalata itd. Zbog ograničenosti prostora, na ovom mjestu ne možemo tim pitanjima posvetiti više pažnje, no svakako preporučujemo pažljivije čitanje.

Slijedeće poglavlje obrađuje Konstantinovo pisanje o Dalmaciji: *The Story of Dalmatia* (91-147). Identičnim historijsko-

filološkim metodom Živković i ovdje analizira Porfirogenetovo pisanje. Interesantno je da ovo poglavlje počinje retoričkim uvodom, u kojem car objašnjava svom nasljedniku važnost znanja i obrazovanja, iz čega je izvučeno nekoliko zaključaka: neosporno autorstvo Konstantina Porfirogeneta; potvrda da je 30. poglavlje *DAI* kreirano od dijelova poglavlja 29. i 31; djelomično se dokazuje i da je najstariji sačuvani primjerak *DAI* u najboljem slučaju druga verzija originalnog spisa; a također se otkriva i Konstantinova metoda rada. Ponovo se govori o naseljavanju Avara u Dalmaciju, zatim o legendi o padu Salone, naseljenim gradovima Dalmacije itd. Također, ponovo je uočljiva jedna greška koju Konstantin nikada ne bi napravio da se koristio izvorima bizantske provenijencije iz 6. ili 7. stoljeća – pogrešna identifikacija Slavena sa Avarima. Slijedeće poglavlje je posvećeno Konstantinovom poglavlju 32, tj. pisanju o Srbima: *The Story of the Serbs* (149-180). Na samom početku ovog dijela Monografije Živković nam predočava važan zaključak. Ovo poglavlje je sačinjeno od tri različita dijela. Prvi i najopširniji dio je napisan od Konstantinovog primarnog izvora o Srbima, te od podataka iz carskih Arhiva, dok su druga dva, znatno kraća, nastala isključivo na osnovu podataka iz rečenog primarnog izvora. Također je istaknuto da je do ovog poglavlja Konstantin unaprijedio svoju metodologiju tako da i dalje prati osnovni izvor, no za događaje iz kasnijeg vremena (nakon 856. g.) on obraća pažnju na druge izvore iz IX, X i XI stoljeća. Na osnovu velikog truda cara-pisca uložnog u prikupljanje informacija, Živković zaključuje da je u pisanju 32. poglavlja *DAI* došao veoma blizu njegove konačne verzije. U narativu po pitanju porijekla Srba ima velike sličnosti onom po pitanju porijekla

Hrvata, po čemu se zaključuje da su vjerovatno preuzeti iz istog izvora. Konstantinovo rezonovanje da je ime Srbi derivat nastao iz riječi *serboula* (ropska cipela) i *tzerboulianoi* (oni koji nose jeftinu, lošu obuću) vodi zaključku da su nekada robovali caru Romeja. Živković zaključuje da je ovakvo razmišljanje vjerovatno proisteklo iz podatka pronađenog u primarnom izvoru, o službi Slavena – Srba u korist bizantskog cara.

Ostalim arhontijama (kneževinama) posvećeno je posljednje poglavlje knjige *The Displaced Sections of Constantine's Primary Source on the Croats and the Serbs* (181-196). Upotrebivši identičnu metodu kao i za analizu ranijih poglavlja, Živković zaključuje da su i ovi dijelovi *DAI* nastali iz istog primarnog izvora kao i spisi o Hrvatima i Srbima (barem podaci o "naseljenim" gradovima), zatim da su ovi dijelovi napisani tek u bilješkama, te da ih je Konstantin vjerovatno namjeravao dopuniti sa određenim dodatnim informacijama. Tako su predstavljeni podaci o Zahumljanima, Trebinjanima, Dukljanima i Paganim. Potrebno je spomenuti da u ovoj knjizi nema analize posvećene Konstantinovom spominjanju Bosne u *De administrando imperio*. Živkovićeva zaključivanja po tom pitanju su predočena u ranije objavljenom radu "On the Beginnings of Bosnia in the Middle Ages, objavljenom u spomenici Marka Šunjića (2010), no mišljenja smo da je i u ovoj knjizi bilo mjesta za neke od tamo predstavljenih zaključaka.

Sve Živkovićeve analize vode konkretnim i jasno formuliranim zaključcima predstavljenim u *Conclusions* (197-223). Najprije je ponuđen naziv za primarni izvor koji je Konstantin koristio u pisanju o balkanskim dijelovima Carstva. Na osnovu sličnosti sa već spomenutim djelom o pokrštavanju

Bavaraca i Karantanaca, Živković vjeruje da se radilo o spisu naziva *De Conversione Croatorum et Serborum*. Sedam ponuđenih argumenata dosta uvjerljivo govore u prilog ovoj tezi. Slijedeći korak bilo je identifikovanje autora tog, danas izgubljenog spisa. Više je tragova koji vode ka odgovoru: a.) korištenje termina *castra oikoumena* u *DAI* ne kao naseljenih gradova, nego kao crkvenih središta podređenih Rimu; b.) autorovo poznavanje političkih odnosa Hrvata i Srba naspram Bugarske, tj. priznavanje primata Bizantiji; c.) odlično poznavanje spisa *De Conversione Bagoairorum et Carantanorum*; d.) poznavanje predslavenskih naziva vođa hrvatskih plemena. Sve ovo Živkovića vodi do imena Anastazija Bibliotekara, glavnog arhivista papske kurije, koji je u više navrata obnašao zadatak papinskog legata. Anastazije je bio čovjek "izvanrednog obrazovanja i neiscrpne radne energije", a sam položaj mu je omogućavao da dođe do niza izvora i pisanih djela, koja su u to vrijeme rijetko kome bila dostupna. Brojne misije među Slavene i odlično poznavanje grčkog jezika (po čemu Živković zaključuje da je porijeklom bio polu-Grk) su dodatni razlozi da upravo ovaj srednjovjekovni intelektualac bude najizgledniji autor djela *De Conversione Croatorum et Serborum*.

Neosporno je da će ova monografija Tibora Živkovića izazvati dosta kontroverzi i različitih vrednovanja. Već u prvim mje-

secima nakon izlaska iz štampe nekoliko autora je pokušalo da ospore u njoj donešene zaključke, no to je urađeno dosta nesistematski i nestručno. Bez obzira na sadašnje i buduće kritike, najveća vrijednost Živkovićevog djela svakako je predlaganje nove metode analize ranosrednjovjekovnih izvora, budući da su stariji načini očito dostigli svoj maksimum i ne mogu ponuditi nove napretke. Autor na velikom broju mjesta daje upute za buduće generacije istraživača, kojim putem da usmjere svoja istraživanja i kako da ih sprovode. Djelo *De Conversione Croatorum et Serborum* baca sasvim novo svjetlo na najznačajniji izvor za najraniju prošlost slavenskog naseljavanja na Balkanu – *De administrando imperio* kao i na njegovog autora, bizantskog cara Konstantina VII Porfirogeneta. Čuveni spis *DAI* nam se ukazuje kao veoma živa materija, nastala od različitih izvora, sa nekim poglavljima skoro gotovim, a nekim tek u skicama napisanim. Bizantski car se pokazuje kao vrijedan historičar koji se ne libi mukotrpnog arhivskog istraživanja i koji sistematski upotrebljava izabranu metodu. Ova knjiga kao i izvanredno bogat opus ranijih radova, ukazuju da je preranom smrću dr. Tibora Živkovića svjetska i južnoslavenska bizantologija jako mnogo izgubila ■

Dženan Dautović